

AZ ISKOLÁNKÍVÜLI-NÉPMŰVELÉS ÉS ESZKÖZEI.

i.

KEVÉS olyan mélyértelmű intés szállt nemzedékről nemzedékre, melyet hazánkban gyakrabban ismételték, hangoztattak és jelszavul választottak volna, mint Széchenyinek a *Hitelben* írt szavait: „minden kifejlődés, előmenetel, erő, érték és szerencsének legmélyebb sarkalata a *kiművelt emberfő*“, „A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma — teszi hozzá utóbb, — ezek statisztikája az ország legérdekesebb része; Nem termékeny lapály, hegyek, ásványok, éghajlat stb. teszik a közérőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja. Igazibb súly s erő az emberi agyvelőnél nincs.“ „S egy főből mennyi hatalom ered sokszor, s hogy ragaszkodik, mint planéták a naphoz, számtalan emberi lény egy fényes észhez? Hány élt már, ki százada útját maga jelölé ki, s nemzete létét századokkal hosszabbtá s viszont!“ „*Az ész erő, s így az ész boldogság.*“

Ma is tisztelettel kell adóznunk ezen régen elhangzott komoly tanításnak, mely a többi nagy gondolattal együtt osztozott Széchenyi tragikumában, hogy életében részint félreértéssel, részint meg nem értéssel találkozott. Pedig nem egy előre elképzelt veszély keltette szubjektív aggodás, hanem a múlt és jelen szükségleteinek objektív helyes megítélése volt ez alkalommal is a *legnagyobb magyar* gondolatainak sugalmazója, ki abban a reményben, hogy késő emberöltők helyett saját kora váltja majd e nagy cél megközelítését valóra, csak a magyarság sorsát szívében viselő korábbi szellemi nagyjaink jámbor szándékait tette újra és hangosan szóvá.

Mert nem *Széchenyi* volt az első nálunk, aki a nemzet általános műveltségében rejlő erőt felismerte, de *Franklin*, *Carlyle*, *Ruskin*, vagy *Grundvig* sem voltak hazánkon kívül a felfedezők: *a nemzeti műveltségnek céltudatos és minden eszközzel való terjesztésének szükségességét maguk a társadalomalkotó erők vetették felszínre.* Az utóbb említett nagy tanítómesterek érdemeit abban kell látnunk, hogy az iskolai oktatás korlátolt hatáskörét és hiányos eszközeit koruk műveltsége felé emelkedve észrevették s az *iskolák mellé megszervezték azokat a hatalmas népművelő intézményeket, melyeket idővel a saját beigazoltéletképességük karolt fel, fejlesztett ki és vitt uralomra.*

Az *iskolánkívüli* népművelő törekvéseket azonban, bármilyen erővel is indultak meg, teljes egészükben¹ csak a jelen válthatja valóra, mert az a nyolc évtized, mely azokat a múlt század negyvenes éveit után egyesek szándékaiból nemzetek öntudatává érlelte, nemcsak *szükséges voltukat* igazolta be teljes mértékben, de a munkába állított eszközök alkalmasságának, hatóerejének és céltudatos alkalmazásának is *kísérleti időszaka* volt.

Sok nehézséget és ellenvéleményt kellett leküzdeni az úttörőknek, míg kitűnt, hogy az iskolai oktatás bármilyen jó legyen is, nem lehet a népművelés *kizárólagos* eszköze. Hiszen a legtöbb ország még ma is távol áll attól, hogy népességének iskolaköteles korosztályait elemi iskoláiban teljesen és megfelelően elhelyezhesse. De ha erre meg is lenne a lehetőség, az elemi iskolát végzetteknek csak igen csekély hányada kerül a közép-, vagy szakiskolákba, hogy ott az elemi iskolában szerzett legelemibb tudást általánosabb műveltséggé, egészíthesse ki. Hazánkban a 15 éven felüli népesség 64.44%-a az összlakosságnak, melyből *alig tíz százalék* jár tovább is iskolába. Láthatjuk tehát, hogy nálunk a népességnek még mindig 55%-a, a 15 éven felülieknek pedig 83.33%-a, egyszerűen *a népesség legnagyobb része a rendszeres iskolázás körén kívül marad*. Pedig ez a hatalmas tömeg, melyből¹ mindössze csak 5.7% végezte a középiskola 4 alsó osztályát s csak 2.1% végzett 8 középiskolai osztályt, van arra hivatva, hogy a magyar nemzet akaratát képviselje és annak a képviselőválasztásokon, sőt a törvényhozásban és az állam kormányzatában is. irányt szabjon! A nemzet erejének eme túlnyomó része, mely az iskolában szerzett ismereteknek csak kis részét viszi magával a gyakorlati életbe, az állam népművelési politikája körén kívül magára hagyva, többé-kevésbé fogytékos ismeretei és alapozás nélküli világnézete folytán könnyű zsákmánya lesz és vak eszközzévé válik a hozzá szóval-írással közel férköző nemzetellenes törekvéseknek!

Már az itt közölt számadatok is igazolják, hogy az iskolán kívüli népművelés, ha a szerves fejlődés szempontjából és fokozatainak rendszerével mögötte is marad az iskolai népművelés intézményének, életjogában ennél jóval hatalmasabb. Hiszen a nemzet egészének az iskolák Hatáskörén sok tekintetben kívül eső nagy részét kell az egységes célú szellemi irányítás és nemzetnevelés érdekkörébe vonnia. De az iskolai szervezet ma már egyébként sem képes egymagában lépést tartani a társadalom által támasztott mind fokozottabb követelményekkel, melyeket az élet egyre nehezebb feltételként tűz a mindkét nembeli ifjúság elé. A szociális fejlődés a legszélesebb körben követeli a tudást, melyben a társadalmi ellentétek kiegyenlítésének egyedüli lehetőségét látja. A befejezettséget soha sem találó tudásvágy az emberiségnek önmagát tökéletesítő ereje, mely a társadalmat állandóan kísértő és veszélyeztető destruktív törekvéseknek sikerrel állhatja útját.

Az iskolán kívüli-népművelés nagy fontosságát az utolsó száz év szociális és nemzeti mozgalmi, mint *elsőrangú állami érdek*et tolták előtérbe. Nagy könyvtárat tenne ki ma már az az irodalom, mely e fontos kérdés alapelveit és részletmegoldásainak módszereit megállapította. De bármilyen súlyosak legyenek is a bennük felhozott érvek, sohasem tehetek volna az általános népműveltség szükségessége és előnyei mellett oly igaz tanúbizonyságot, mint az utolsó nyolc év nagy társadalmi rázkódásai, melyek során a nemzetek békés összhangján kívül a társadalmi osztályok érdekeinek egyensúlya is világszerte veszedelmesen megingott, hogy véres küzdelmekben keresse a kiegyenlítődést. A világháború tanulságai újra beigazolták, hogy az általános választójogon és védkötelezettségen alapuló fejlett államforma öntudatos mű-

¹ Csak a 15 éven felüli népességet számítva.

veit állampolgárokat kíván, kik valamennyien az állam *állandó és egységes szellemi irányítására szorulnak*, ha az állam céltudatos munkájában osztozni akarnak. A tervszerű kultúrpolitika egyformán érdeke az államnak és polgárainak, mert az állam műveltségének emelkedése az állam jólétének fokozott emelkedését jelenti! „Csak az anyagi és szellemi érdekek egységéből sarjadzhatnak ki a nemzet ereje.” (Fr. List.)

Fölösleges volna hangsúlyoznunk, hogy az öntudatos nemzetnevelés lassú fejlődésének mily nagy kárát vallotta az emberi társadalom s elsősorban hazánk, mely bár a világháborúig iskolapolitikájában lépést tartott a művelt nemzetekkel, az iskolánkívüli-népművelés fontosságának felismerésében és eszközeinek megszervezésében sokáig mögöttük maradt. Miért részletezzük a mulasztásokat, melyek következményeikben szemünk előtt aránytalanul nagy erővel bosszulták meg magukat? Csak mint szomorú tanulságokat kell emlékezetünkbe idéznünk azt a ma már jóvá alig tehető közömbösséget, mely hazánk idegenajkú népességét szinte teljesen kiszolgáltatta az irredenta uszítóknak és az ipari munkásságot a szociális szédelgők megtévesztésének; azokat a politikai hibákat, melyek hatványozott erejű visszahatásukban az ország megcsonkítására és belső osztályharcokra vezettek, mert népünknek a műveltségében elhanyagolt és a világháborúban kimerült zöme sajnos szintén nem tudott kellő erővel ellenük szegülni. Kultúrpolitikánk erőtlenségének okait is igen ól ismerjük. Tudjuk, hogy az állami költségvetésben közoktatásügyünknek milyen mostoha szerep jutott, mennyire vértelenek voltak az országgyűlés közoktatási vitái, mily nehézségekkel kellett megküzdeni közoktatásügyi kormányzatunknak, hogy nagyszabású reformterveit a nemzetiségek legfelsőbb védelme mellett megvalósíthassa és a kormányváltásonként változó kultúrpolitika folytán hány nagyfontosságú reformtervet kellett elejteni. Tudjuk, hogy kultúrpolitikánk nagyrészből kényszerű mulasztásai elsősorban az iskolánkívüli-népművelés egységes megszervezését akadályozták meg, mely erőten eszközeivel az ügy érdekében lelkesen és önzetlenül dolgozó férfiak buzgalma dacára sem tudott kellő hatást elérni s a nagy tervek és biztató eredmények mellett is sokszor csak a kísérletezésekénél, vagy éppen az üres jel-szavaknál maradt.

Ha az iskolánkívüli-népművelés áldásai elsősorban az *állam* jólétét jelentik, alig vitatható, hogy az iskolánkívüli-népművelés megszervezése is elsősorban *állami* feladat. Csak az államnak van joga arra, hogy polgárai öntudatának irányt mutasson és az egységes tömegöntudatban rejlő erőt saját érdekében hasznosíthassa. Csak az államnak van meg az ereje és tekintélye, hogy a felekezeti, párt és osztályérdekellentétek között megjelölje az objektív közéletet és mint az államot alkotó nemzet törekvéseinek legfelsőbb kifejezője, az egyedül helyes és mindent átfogó vezetőgondolatot, a *nemzeti célt tűzze* ki a nemzet művelődésének legelső irányeszméjévé, mely a nemzetköziség elveivel ellentétben domborodjék ki!

Tagadhatatlan, hogy az iskolánkívüli-népművelés első céltudatos eszközeit maga a társadalom szervezte meg, mely Carlyle, Ruskin, Grundvig, irányt és mások szavainak hatására mind szélesebb körben tette magáévá a kitzűzött nagy célt. A lelkesedés sok szép eredményre vezetett, amely elsősorban az állami szervezetnél jóval mozgékonyabb társadalom életmódjában leli magya-

rázatát. Bizonyos, hogy a népművelés terjesztése nemes versenyt indított meőnzetlen férfiak és egyesületek között, amely lelkesedés az elért eredményekkel párhuzamosan növekedett és arra engedett következtetni, ami külföldi példák után Eötvös József bárónak is kedvenc-eszméjévé vált, hogy az iskolán kívül egyedül a társadalom feladata a felnőttek oktatása.

Az az időszak azonban, mely az első népkönyvtárak, szabadoktatási tanfolyamok és egyéb népművelő eszközök fejlődésében a negyvenes évek óta lefutott és amelyet az iskolán kívüli-népművelés fejlődéstörténetében jellemző módon; *a kísérletezés korszakának* nevezni, nemcsak nemes szándékú emberek és egyesületek helyes, bár kétségtelenül lankadó népművelő törekvéseit tartotta máig életben, hanem jó alkalmat adott az oly intézmények elszaporodására te, melyek veszedelmes nemzet-, állam- és erkölcsellenes tanításokat tenyésztettek. Az államnak tehát mindinkább életszükségletévé vált, hogy ezeknek a bomlasztó elfajulásoknak gátat vessen s ellenőrző felügyeletét mind szélesebb körre terjesztve ki, ilyeneket lehetőleg meg is előzzön. Az elmúlt nyolcvan év megmutatta, hogy a legnemesebb szándékkal megindult egyéni népművelő törekvések is nemcsak bizonyos szembetűnő leereszkedést jelentenek az egyes társadalmi osztályok részéről s már ezért is kálosak lehetnek, de sok energiapazarlással járnak és a politikai, felekezeti és osztálykülönbözőségek miatt igen sok veszélyt rejtenek magukban. Ezért az állam ellenőrző- tevékenysége külföldön is mindinkább szervező központi szereppé fejlődik át, mely bár részben a társadalom útján fejt ki működését, de azt tervszerű intézkedéseivel irányítva, kizárólagos jogot igyekszik magának biztosítani.

Minthogy pedig az állam kultúrpolitikája az állam önvédelmének jogos eszköze, mely sem az állampolgári tömegöntudat nevelésében, sem a közműveltség fokozásában nem mondhat le az őt megillető vezetésről, továbbá a vele egyirányú erők egyesítésével azok hatóképességét sokszorosán erősítheti. és hasznosíthatja: *az iskolán kívüli-népművelés szervezésében és vezetésében az állam effektív beavatkozása nemcsak elsőrangú közérdek, hanem oly kormányzati kötelesség is, mely az iskolán kívüli-népművelés életképességének és eredményességének a legelső feltétele.* Csak ezzel a feltétellel nyerhet az iskolán kívüli-népművelés intézménye oly megfelelő erőt, hogy az államellenes törekvésekkel, a tudatlansággal és félműveltséggel az állam és nemzet határain belül megkezdhessen és nemzetismertető munkáját a külföld államaira is hatással terjeszthesse ki.

Be kell azt is látnunk, hogy a közműveltség nem tagozódik a társadalom valóságos, vagy képzelt osztálykülönbözetei szerint, de a legsekélyesebb tudástól kezdődőleg a legmagasabb értelmiségig megszakítatlan fejlődési vonalat alkot anélkül, hogy a rendi, iskolázottsági és szellemi különbözőségekkel túlságos párhuzamot keresne. A megélhetés és tudományosság kívánta mind erősebb elmélyedés az ismeretek szűk korlátok közé szorított területén amelyen *különleges* szakképzettséget biztosíthat egyeseknek, ép oly üresen hagyhatja a többi tudományágak kényszerű elhanyagolásával *tudósok* általános világszemléletét is.

A tudományos egyoldalúság csaknem annyira nélkülözheti az általános műveltséget, mint alsőbb fejlődési fokon a korlátolt tudás! Hiba volna tehát

ha a műveltségterjesztésben, illetve a tudáshoz juttató segédeszközök nyújtásában csak egyes alsóbb osztályok korlátozottabb igényeire lennénk tekintettel és az egyébként sem jellemző népművelés szó vonatkozásait csak a szűkebb és általánosabban használt értelemben vett népre engednénk korlátozni. Kétségtelen, hogy a népművelésnek a nemzet *egészére* ki kell terjeszteni hatáskörét és ezt a feladatát nemcsak annak teljesítésében, de elnevezésében is jellemzően ki kellene domborítani. Ezért a népművelés szó helyett inkább a *nemzetművelés* volna a helyesebb elnevezés, mely a *nemzetnevelés* törekvései mellé kapcsolódva a műveltség terjesztésének “úgy a hatáskörét, mint sok tekintetben színezetét is megjelölné.

Tévednénk bizonyára akkor is, ha az egyetemes tudáson épülő egyetemes műveltséget, mellyel ma már a legnagyobb lángelmék sem tarthatnak lépést mint az általános műveltség feltételeit akarnánk társadalmi szükségletként előírni. Az általános műveltség, ha nem akar általános felületességgé gyöngülni, sokoldalúsága érdekében kénytelen bizonyos korlátok között ma radni, melyek terjeszkedése és színezete a társadalom egyes csoportjainak igényei szerint különbözik és mindenestre más az elemi és közép, mint a felsőfokon.

Az iskolán kívüli-népművelés céltudatos munkájában époly kevésbé nélkülözheti e fokozatos hármás fejlődést, mint az iskola, mellyel, ha más eszközöket használ is, a kölcsönhatású kapcsolatot sohasem veszítheti el. De e fejlődési fokozatok megkülönböztetése nem lehet a társadalom osztálytagozódásának újabb megindítója, mely tisztán gyakorlati előnyök kedvéért tesz megkülönböztetéseket. E fokozatok arra szolgáljanak, hogy bárkinek -elérhető *lépcsőt* nyissanak meg az önképzés legmagasabb fokáig, megadják a tehetségek érvényesülésének minden lehetőségét, de őrizkednünk kell attól, hogy egymás felett álló emeletként áthághatlan kasztrendszerre vezessenek. Ne.n szabad szem előtt tévesztenünk, hogy a tudáshoz mindenkinek joga van!

Végül, ha sikerült volna bebizonyítanunk, hogy az iskolán kívüli-népművelés csak *egységes állami szervezettel*, a nemzet *egészére* kiterjeszkedve, és a *fokozatos* emelkedés rendszerével töltheti be céltudatosan hivatását, hozzá kell tennünk végső, de nem utolsó feltételként azt is, hogy: az iskolán kívüli-népművelés csak abban az esetben vezethet sikerre, ha a rendelkezésére álló eszközök használhatóságát kiismerve, azokat *együttesen, egyszerre* és a maguk helyén *megfelelően* alkalmazza. Az iskolán kívüli-népművelés eszközei *épen nem kizárólagosak*, melyek e nagy feladat teljes egészét magukra vállalhatnak, erejük és átfogóképességük külön-külön egyformán korlátozott. Hatásuk egy-egy sajátos körre terjed ki, amely körök egymás mellé kerülve egymást egészítik ki, vagy határaikon érintkezve egymást erősítik. Távol állunk az olyan tapasztalatoktól, hogy akár a szabadoktatás, akár a könyvtárak, vagy múzeumok, színházak és kultúrpropaganda megadhatnák az egyedül célravezető módszert, mely minden mást fölöslegessé tesz! Csak *valamennyi* módszer helyesen csoportosított közös alkalmazása adhatja meg az iskolán kívüli-népművelésnek azokat az eszközöket, melyek nevelőhatása az iskolai oktatásnál is *közvetlenebb, vonzóbb és általánosabb* lehet.

A céltudatos iskolán kívüli-népművelésre annál nagyobb a szükség, minél szélesebb alapot kívánjuk helyezni a nemzet szociális fejlődésénél. „Ha a

népnek az értelmi és erkölcsi készségeket meg nem adjuk — mondja már Eötvös is a népművelési egyletek megalakítása érdekében írt lelkes felhívásában — akkor a jogegyenlőség elve, melyet utolsó törvényeink kimondták, pusztán szó marad, sőt bizonyos körülmények között magára az államra nagy veszély forrásává is lehet, ha a nemzet azon osztályai, melyek politikai jogokkal ruháztattak fel, azoknak gyakorlására megkívánható műveltséggel nem bírnak.“ Bizonyos azonban az is, hogy bár egyformára nem lehet egy nemzetet nevelni, mégis az *egységes* nevelőelvek alkalmazása vezethet a legnagyobb sikerre. A művelés sem osztogathat tudást, de a képzelőerőt megtermékenyítve és a belső erőkre támaszkodva tudást ébreszthet. Az iskolán kívüli műveltségterjesztés nem lehet *tankötelezettség* sem, mely visszahatásában minden eredményt kétséssé tehet, csak *köröskörül kínálkozó tanulási alkalom*, mely az egyén lélektani feltételeiből indul ki, hogy tömeglélektani hatásokban nyilvánuljon meg. Káros volna továbbá nemzetünkre, ha a külföldön itt-ott bevált intézményeket minden változtatás nélkül tenyésztenénk ki itthon. Ha eredményt akar elérni, az iskolán kívüli-népművelésnek még sokkal inkább a *fajiságra* támaszkodva kell kifejlődnie, mint az iskolázásnak.

Nem szabad azonban szem elől tévesztenünk, hogy a kísérletezés időszaka világszerte oly törvényszerűségeket kristályosított ki azonos törekvéseiben, amelyek figyelmen kívül hagyása minden fáradságot eleve sikertelenséggel fenyegethet. Magyar talajból, magyar célok szerint, de a külföldi tapasztalatok és beigazolt eredményű módszerek alapján kell felépítenünk az iskolán kívüli-népművelés egységes magyar intézményét, hogy minél kevesebb kísérletezéssel és idővesztéssel, a szerény erőnkhez mért anyagi eszközökkel, de céltudatos türelmes munka árán nemzeti lövőnk érdekében felemelhessük közműveltségünket?

Az iskolán kívüli-népművelésben oly hatalmas erő rejlik, mely mint a skandináv államok és elsősorban Dánia rohamos fejlődésének példája mutatja, nemzetek nagy lendületű gazdasági felvirágzására és aránytalan szellemi emelkedésére vezethet. Szomorú ellentétül állíthatjuk ez államokkal szembe nemzetünk zömének csekély műveltségét, melyet a hosszú háború és forradalmak természetes fejlődésében lényegesen visszavetettek. Kultúrpolitikánknak nagy erővel kell minden eszközét megindítania, ha a falu földműves népében rejlő őseredeti nemzeti energiát új államiságunk gerincévé akarja erősíteni és lecsillapítani azt az osztály és párttürelmetlenséget, melyek nem engedik nemzeti öntudattá válni a valóságot, hogy a magyarság csak saját erejében bízhat és az állam épügy polgárait van utalva, mint a polgárok egymás erejére és felelősségérzetére. Jelszóból belátássá emelkedjék, hogy sak a céltudatos nemzeti műveltség adhat *erőt* az állam anyagi és szellemi hatalmának gyarapodásához, *eszközt*, amellyel az elszakadt országrészek és a külföld magyarságával egy úton járhatunk, nemzetünk életerejét-életjogát világszerte elismertethetjük és a nemzetietlen törekvések, valamint külellen-ségeink ellenpropagandájának kártevéseit helyrehozhatjuk és megelőzhetjük! Kultúrpolitikánk e nagyszúlyú feladatának *nagyobbik* fele az iskolán kívüli-népművelésre hárul, hogy sokoldalú eszközei segítségével a magyarság *termelőképes* korosztályait befolyásolja, irányítsa, tanítsa és a munkássága nyomán fakadó szellemi és gazdasági előnyök útján a nemzet újjáéledésére vezessen.

Az iskolánkívüli-népművelés ereje eszközei erejében és azok helyes használatában rejlik. Ez eszközök fejlődéstörténetével, hatóerejével, egymásra utaltságával és alkalmazásával kívánok a következőkben foglalkozni.

II.

Az iskolánkívüli-népművelés, ha mint egységes törekvést tekintjük, egyike a szellemi élet újabb mozgalmainak, ha azonban egyes eszközeinek fejlődéstörténetét kutatjuk, az emberi kultúra gyermekkoráig kellene visszatekernünk. Ez eszközökre mindenkor szükség volt, midőn az egyre változó szellemi áramlatok népszerűséget kerestek és ha azok használata koronkint és helyenkint változott is és fejlődésükben sokszor el-el maradt egymás mögött, minden kor javított rajtuk, míg a mai fokozott szükségleteknek megfelelő céltudatosságra és célszerűségre emelkedtek.

Meg kell azt is állapítanunk, hogy a korszakalkotó szellemi mozgalmak sajátos törekvései, mellett az iskolánkívüli-népművelés eszközeinek nagy művelő hatása és hosszú múltja ellenére is észrevétlen maradt és csak nagyon későn fejlődött tudatos és módszereiben egységes öncéllá. De ha csak a legújabb kor tervszerű kultúrpolitikája csoportosította is egységes cél köré a közművelődésnek mindazon eszközeit, melyek az iskolák mellett az általános műveltség terjesztésére és emelésére alkalmasak s az *iskolánkívüli-népművelés* elnevezést az elmúlt évszázadokban hiában keressük, kétségtelen, hogy e törekvés bár többé-kevésbé nélkülözve a tervszerűséget, ma már több ezer éves múlttra tekinthet vissza.

Ha tehát az iskolánkívüli-népművelés fejlődéstörténetével foglalkozunk, nem ez egységes törekvés érvényesülésének nyomait kutatjuk, hanem azt a koronkint változó fontosságú *szerepet* kísérik figyelemmel, melyet az iskolánkívüli-népművelésnek a modern paedagógiai szempontokból egységes célú eszközei az emberi műveltség emelésében korunkig betöltöttek.

Aligha szorul bizonyításra, hogy a *szabadoktatás*, felnőttek oktatása minden iskolaszervezést megelőzőt és hosszú ideig egyetlen eszköze volt az ismeretek terjesztésének, hogy idővel a fokozottabb szükségletekből következő rendszeresebb nevelés érdekében magából önállósítsa az iskolának leg egyszerűbb alakját. Az írás fejlődésével és elterjedésével új eszköze támadt az ismeretek terjesztésének s bár az első *könyvek* és *könyvtárak* technikai nehézségeik következtében kezdetben és sokáig nagyobb szolgálatot tettek a műveltség kimélyítésével, mint terjesztésével, eredetük szintén nagyon messzire nyúlik vissza. A műveltség terjesztésének e két legfontosabb eszközét már az ókorban kiegészítették a *színházak*, amelyek a *képzőművészetekkel* együtt különösen a görög kultúra fénykorában sokkal általánosabb értelmű népművelő eszközök voltak, mint ma. A legelső hatalmi törekvésekhez kapcsolódva megindult a nemzeti műveltségek expanzív erejének terjeszkedése: a *kultúrpropaganda* is, mely a görög, majd a római uralom hatalmának tetőpontján teljes Virágzásra emelkedett.

Ha az iskolánkívüli-népművelés fejlettségének mértékét a közműveltség emelésében elfoglalt szerepének fontosságában, az iskolák munkájának kiegészítésében és eszközei alkalmazásának helyes arányában keressük — és bizonyára e hármassal szempontra a leginkább jogosult — meg kell állapítanunk,

hogy az iskolánkívüli-népművelés már a görög műveltségben oly magas fokot ért el, melyre későbbi évszázadoknak sok tekintetben fejlettebb műveltségi korszakai alatt sem tudott sokáig emelkedni. Ez a fontos szerep azonban, bárha az iskolánkívüli-népművelés nagyobb, de már jóval sekélyebb méretekben még a római kultúrának is jelentős eszközöket adott, a birodalom hanyatlásával és az egyre szűkebb körre korlátozódó jogegyenlőség következményeként egyre csökkent s a középkorban mindjobban elveszett az iskolák egyeduralma mellett.

Az újkornak a renaissance és a reformáció eszményei köré csoportosult nagy szellemi mozgalmak újabb erős lendületet és a könyvnyomtatással újra hatalmasabb eszközt adtak a műveltség terjesztésének. E fejlődés azonban a tudományok és művészetek tökéletesbbülése dacára sem volt akadályok nélküli. A szélesebb körű népművelés munkáját erősen hátráltatta az a félelem, hogy az uralkodó osztályok a kioktatott parasztságban sokáig csak a társadalom egyensúlyának veszedelmes megbontóit látták. Ezért a népművelő törekvéseket nemcsak nem támogatták, hanem sokszor meg is akadályozták. Növelte ezt az ellenszenvet az is, hogy az abszolutizmus korában a közszellem irányítására hivatott udvari körök műveltsége is sok tekintetben szélsőségekbe vészett és erős visszahatást keltett a kultúra egésze ellen. Még a dionni akadémia is joggal merte felvetni 1749-ben a kérdést, hogy vajjon a tudományok és művészetek haladása az erkölcsök megromlására vagy javítására hatott-e inkább? ¹

E kérdésre *Rousseau* adta meg a választ és bár minden írását a „*Retournons á la nature!*“ erősen elfogult elve hatja át, mellyel minden műveltséget kárhoztatott és fölöslegesnek tartott, ő volt az első kultúrfilozófus, aki a műveltségre, mint egységes törekvésre és hatalomra felhívta a figyelmet, hogy azóta mind máig az le ne tűnjék szemeink elől.

Egyoldalú elmélete nem is maradt elvitázatlan, mert már *Condorcet*² a nagy francia forradalom tanulságain a műveltség fejlődésének jogosságát történeti alapon nemcsak bebizonyította, de a haladás elé erős szociális érzéssel oly határozott célokat tűzött ki, melyektől mai törekvéseink is alig különböznek. *Herder* és *Lessing* mindketten egyformán az emberi tökéletesbülés eszközét, a boldogságra vezető utat látták a műveltségben, sőt *Hegel* az ember lelkiéletének mintegy végső célját is.

A XIX. század tudományos életének rohamos fejlődése, mely az elméleti tudást az emberiség javára addig nem remélt sokoldalúsággal hasznosította, a műveltségnek más és más szempontú eszményítésére ihlette az emberiség legújabb korának nagy gondolkodóit, kik egyéniségükkkel a haladás útját is megjelölték. *Humboldt*, *Carlyle*, *Goethe*, *Fichte*, *Taine*, *Guyau* és *Ruskin* nagy kultúrfilozófiai eszméi mellett, ma már nem érvényesülhet *Tolsztoj* tanítása sem, ki a társadalom boldogsága érdekében Rousseauként újra a lemondást kívánja; a műveltség terjedése és fejlődése egymással lépést tartva haladnak tovább.

A népművelés újjászervezését azonban a kultúrfilozófusok nagy tekintélye mellett újra csak azok a szükségletek sürgették a XIX. század első fe-

² Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humaine.

leben is, amelyek azt már az ókorban megteremtették. A jogegyenlőség, az állami eszme és a gazdasági élet egyre fokozódó igényei mindinkább észrevétették, hogy a népművelés nagy feladatai tökéletes és sokoldalú eszközöket kívannak, melyek csak tervszerű munkamegosztással közelíthetik meg céljukat. E szükségletek minden országban más és más sajátos színezettel jelentkeztek. Angliában a *munkásság szociális küzdelmei*, melyek az iparállam kibontakozásával mindjobban kiélesedtek és amelyeket a korszerűtlen törvényhozás a társadalom betegségeivel, a fokozódó bűnözéssel, a nép tudatlanságával és veszedelmes eldurvulásával, a nők és gyermekek munkaterhelésével és az egyre növekvő köznyomorról együtt nem bírt orvosolni, segítettek elő nagy erővel a népművelés reformját. Az amerikai Egyesült Államokban, hol arisztokratikus-konzervatív felfogással szemben nem álltak leigázott munkások és a szociális mozgalmak nem voltak annyira kifejlődve, mint Angliában, az új államok rohamos fejlődésével lépést tartani nem tudó *csekély számú iskolák munkájának pótlását* várták az iskolán kívüli-népművelő eszközöktől, melyek a politikai egyenjogúság földjén ideális természetességgel és öntudatossággal fejlődhetnek. Dániában, Franciaországban szerencsétlen végű háborúk után a politikai veszteségek reakciója adta a legerősebb indító okot és a gazdasági újjászervezkedés érdekében a *nemzeti öntudat* fejlesztette ki nagy erővel a népművelést. Hasonlóképpen szociális és nemzeti törekvések vetették meg Német- és Olaszország belterjesebb közművelődésének alapjait is.

Természetes, hogy ezekkel az époly fontos, mint sürgős követelményekkel minden nemzet elsősorban a *termelőképes* korosztályaihoz fordult, melyeket azonban már aligha lehetett volna rendszeres iskoláztatásra kényszeríteni, így tűnt ki igazán ama népművelő eszközök hatalma, melyeknek hatásköre nincsen korosztályokhoz kötve, mint az iskolaké, sőt részben helyhez és időhöz sem, hanem egyformán kiterjedhet a nemzet egészére és tagjaira, kiket úgy munkájukban, mint szórakozásaikban egyaránt nevelve, nagy erővei fokozhatja a közműveltséget.

Carlyle volt az első, aki az iskolán kívüli-népművelés eszközeiben rejlő hatalmas erőt felismerte s azok megszervezését prófétai erővel követelte. Ő általa vált az iskolán kívüli-népművelés céltudatos önálló törekvéssé, mely az iskolák közművelő munkásságát nemcsak kiegészíteni, de folytatni is hivatott.

Az első komoly lépések népkönyvtárak szervezésével kezdődtek, melyeknek nagy tömegnevelő hatását úgy Angliában, mint az Unióban helyesen ismerték fel és a *Free Public Library* típusában nagy hozzáértéssel megvalósították a népművelés legönállóbb és legáltalánosabb eszközét.

A nehezen hozzáférhető és így a műveltség terjesztését is alig elősegítő tudományos könyvtárak mellé már 1534-ben komoly szavakkal ajánlotta *Luther* a német városok tanácsurainak figyelmébe a városi nyilvános könyvtárak létesítését. Javaslata azonban, bárha éppen a reformáció következtében igen sok szerzetesi könyvtár került a városok és fejedelemségek kezére, megvalósulásra nem kerülhetett. De a legjobban hozzáférhető könyvtárak széleskörű használatát is erősen lefokozta a könyvtáraknak az idők folyamán véletlenszerűleg gyarapodott anyaga is, mely a nagy közönség mozgékony és sokoldalú szükségleteivel sem tartalma, sem pedig fejlődése tekintetében nem

állott- arányban. A szükségleteknek valóban megfelelő könyvtárak szervezésének első nyomát az olvasókörök,³ majd az üzletszerűen működő kölcsönkönyvtárak⁴ alapításában találjuk, melyek nagy forgalma életképességüknek legjobb jelét mutatta. A közművelődési könyvtárak szervezését ilykép a társadalom vállalta magára, mely ezen felül különböző jótékony egyesületei útján a közművelődési szempontból alkalmasnak bizonyult könyvek sokszorosításával és terjesztésével is igyekezett a könyvtárak hatáskörén kívül eső néprétegek szellemi szükségleteiről gondoskodni.

Az egyre növekvő szükségletek azonban a társadalom minden nagy áldozatkészsége mellett is csak akkor találtak megfelelő eszközökre, mikor a könyvtárak szervezésének és fenntartásának gondját az egyes államok és törvényhatóságok vállalták magukra. Angliában 1850-ben lett törvény Ewart képviselő indítványa, hogy minden legalább 10.000 lakosú községnek joga van könyvtári célokra mérsékelten megállapított pótdót kivételre, ha ezt az adófizetők fele kívánja. Csaknem ezidőben, 1847-ben az Egyesült Államokban, *Bostonban* is megnyílik az első városi könyvtár és a könyvtári adót *Massachusetts* kezdeményezésével az államok egymás után teszik kötelezővé. Ez évektől kezdve úgy Angliában, mint az Egyesült Államokban a közkönyvtárak és fiókkönyvtárhálózatok a fejlődésnek oly rohamos menetét mutatják, hogy ma már csak elvétve akad oly kisebb község is, mely nyilvános könyvtárral vagy legalább is megfelelő vándorkönyvtárral ne lenne felszerelve. A könyvtárak kötetszám szerinti kölcsönző forgalma pedig a lakosok számát többszörösen felülmúlja.

A nyilvános könyvtáraik szervezésének nagy mozgalmával egyidejűleg az iskolán kívüli népművelés második hatalmas eszköze, a szabadoktatás is megtalálta helyes módszereit. A kezdeményezés itt is Angliából indult ki, hogy ismeretterjesztő tanfolyamok, előadások és a művészetre nevelés útján a közműveltséget fokozzák. A tervszerű szabadoktatás intézményének *Kingsley* és *Maurice* voltak az első apostolai. Az 1842-ben *Sheffieldben* megnyílt első népfőiskolát 1854-ben a londoni *Working Men's College* követte, mely megszervezésének, tanmenete összeállításának érdeme *Ruskin* nevéhez fűződik. Az utolsó száz év közművelődésének e nagy vezéralakja *Burne Joqes*, *Madox Brown*, *Rossetti* és mások segítségével nemcsak széles körben igyekezett eszméit népszerűsíteni, hanem egész egyéniségét népművelő munkásságába helyezte és tanítványait meghitt baráti társaságba vonva az előadásokat minél közvetlenebbé és minél célszerűbbé kívánta tenni.

Ugyanekkor Dániában is hatalmas apostola támadt a népművelésnek *Grundtvig* személyében, ki *Pestalozzi* eszméjétől áthatva megalkotja kitűnően bevált rendszerű népfőiskolájának tervezetét. Mivel azonban, az 1844-ben *Rödningben* megnyílt nagyszabású intézet célját a közműveltséghez mérten kissé magasra szabta s ezért nem is lehetett eléggé népszerű, Grundtvig szellemében *Kold* adta meg a fiatal intézménynek az erősebb és; közvetlenebb alapot. Az állam támogatásával 1850-ben *Ryslinge*ben megnyílt új intézet sikere oly nagy volt, hogy a dán népfőiskolarendszer rövidesen elterjedt az

³ Zürichben 1639 ben alakult az első polgári könyvtár, Philadelphióban 1732-ből jegyzi fel Franklin az első olvasókör alapítását.

⁴ Rostockban 1754-ben, Königsbergben 1765-ben.

északi államokban s ma csak Dániában 130 népfőiskola és számos gazdasági szakiskola működik, melyeknek hallgatói túlnyomó részben a falusi lakosság, köréből kerülnek ki.

Carlyle és Ruskin eszméit Angliában *Toynbee* építette tovább, ki az oxfordi és cambridgei egyetemek hallgatóit igyekezett a népművelő feladatok körébe vonni. Majd *James Stuart* cambridgei egyetemi tanár kezdeményezésére a cambridgei és oxfordi egyetemek tekintélyük teljes súlyával léptek a népművelés terére, az *University Extension Movement*-ben a szabadoktatásnak nemcsak új típusát, de magasabb fokozatát is megszervezve. A *Worker's Educational Association* a munkások önképzésének a szervezését tűzte ki céljául és a munkásság szellemi felemelkedésének a legjobb eszközöket adja. Az Unióban a szabadoktatásügy különösen, a *Chautauqua-Movement*-ban vált népszerűvé, mely nemcsak sokoldalú tanfolyamaival, hanem levelező-oktatással is igyekezett a nyilvános könyvtárak nagy eredményű népművelő, munkásságával lépést tartani.

Az utolsó száz év állította a kultúra szolgálatába a múzeumokat is, melyek a tervszerűtlen, kusza ritkasággyűjteményekből és féltett őrzött kincstárakból a népművelés tudatos eszközeivé és a nemzeti műveltség jellemző tükrévé nemesedtek. De az iskolán kívüli-népművelés többi eszközeit is alig remélt célszerűsége tökéletesítette a modern technika fejlettsége és ujjakat teremtett a régiek mellé. A képzőművészetek az új és egyre tökéletesebb sokszorosító eljárásokkal értékeiket könnyűszerrel tehetik ma már közkinccsé. A színművészet folyton bővülő csarnokaival hallgatóságát mind nagyobb számmal fogadhatja be. A *zene* népművelő hatása új találmányok közvetítésével még népszerűbb lett. Különös erővel lép azonban a huszadik század' kezdetével a népművelő eszközök sorába a *film*, mely közvetlenségével, tömegvonzó erejével és sokoldalú szemléletességével az érzékeltetésnek váratlan hatalmával gazdagította kultúránkat.

Ugyancsak az utóbbi évek tolták előtérbe és tették tudatossá a' társadalmi erők megszervezése útján való műveltségterjesztés, valamint a nemzeti műveltségnek államérdekből az országhatárokon túli kisugározatás nagy fontosságát. A *kultúrpropaganda* rendkívüli erejére különösen azok a nemzet és társadalomellenes törekvések hívták fel a közfigyelmet, melyek többé-kevésbé nagy sikerrel ugyancsak az iskolán kívüli-népművelés eszközeit igyekeztek hatalmukba keríteni, hogy a tömegek feletti vezetést maguknak biztosíthassák.

Az iskolán kívüli-népművelés törekvései hazánkban is hosszú múltra tekinthetnek vissza, anélkül azonban, hogy a „jámbor szándékok“ egymásba kapcsolódó folytonos törekvéssé erősödhetek volna. A könyvnek nálunk is nagy apostolai támadtak *Tótfalusi Kis Miklós*, *Apáczai Cseri*, *Csokonai* személyében. A közműveltség emelésére irányuló nemes törekvéseket megtaláljuk a Tudományos Akadémia és tudományos társaságaink alapítása köré csoportosult lelkes közérzésben, *Széchenyi* írásaiban is. De a tervszerű törekvéseket *Almásy Balogh Pál* és *Fáy Andrásnak* az angol és dán úttörők munkájának, idejével összeeső minden lelkes mozgalma ellenére⁵ csak a múlt század má-

⁵ Pesti Hírlap 1841.

sodik évtizede hozta magával. *Türr, Irányi, Eötvös, Pauler* kezdeményezésére megindult a közművelődési és múzeum-egyesületek, olvasóköri, szabadoktatási intézmények alakulása, melyek erejét az állam később helyes kultúrérzékkel fokozta, mikor a múzeum- és könyvtárügyet, szabadoktatás- és filmügyet fokozatosan a közoktatási kormányzat fontos feladatává tette. A folyamatos fejlődés vonalán bizonyára nem is fog soká késni e párhuzamos törekvések egymásbakapcsolódása sem, hogy az iskolán kívüli-népművelő eszközök a tervszerű munkamegosztás és erejük fokozása érdekében nemzeti jövőnk biztosítására egységes és nagyerejű intézménybe forrassanak össze.

III.

Az iskolán kívüli-népművelés, hogy nagy feladatainak megfelelhessen, egyrészt közvetlenül juttak másrészt azzal, hogy az önművelés minden szükséges feltételét megadni igyekeznek, műveltségre vezet. Eszközeinek a legsokoldalúbbaknak kell lenniök, hogy az egyént életműködéseiben befolyásolva, a társadalmat minden életnyilvánulásában befolyásolhassák. Épen ezért alig kétséges, hogy ez eszközök kizárólagosak sem lehetnek, hanem csak közös egymásrautaltsággal és együttműködéssel felelhetnek meg rendkívül sajátos feladataiknak.

A műveltség terjesztésének mindenkor az *élőszó* volt a legközvetlenebb eszköze és így az iskolán kívüli-népművelés intézményének gerincéül önként kínálkoznék a *szabadoktatás*, mely részint új ismeretek közvetítésével, részint pedig az előbb szerettek felújításával és rendszerezésével többé-kevésbé nagy sikerrel fokozhatja a tudást. Tömegnevelő hatása azonban közvetlen erejével épen nincs arányban, mert széleskörű alkalmazását alig leküzdhető korlátok gátolják.

Kétségtelen, hogy az iskolán kívüli-népművelés eszközeinek a társadalom minden egyes tagját; vagy legalább is azok legnagyobb részét állandó szellemi befolyás alatt kellene tartanom. De ha ez az ideális cél több okból nem is érhető el teljesen, tudjuk jól azt is, hogy az általános műveltség, melyet az állam minden polgárának juttatni kíván, ha a legszűkebb korlátok között marad is, akkor sem sajátítható el a népiskolában, sőt több évi rendszeres tanulással is alig, tehát a népiskola után még több évre terjedő folytonos iskolázásra lenne szükség, hogy a tudás a gyakorlati élet követelményeihez mérten kiegészíthető legyen. Emellett a szerzett ismeretek is csak állandó felélenkítéssel tarthatók emlékezetben és így a tömegek tudása állandó ismételtetésre szorul, ha rendszeres óhajt maradni. Mivel pedig a népművelő munkának egyszerre a társadalom minél szélesebb körére ki kell terjednie és ha a lehetetlent feltételezzük is, hogy a társadalom munkabíró korosztályai életmódjuk, napi munkájuk mellett éveikig járhatnának önszántukból továbbra is rendes tanfolyamokra, mely naponta több órai lekötöttséget jelent számukra, hogyan gondoskodhatnék bármelyik állam is oly megfelelő számú tanhelyiségről, jó előadóról és a többi ép oly kevésbé nélkülözhető szükségletekről, hogy a tanulásra szoruló polgárai sok milliós tömegének helyet adjon? Ha tudjuk, hogy már az iskolákban a rendszeres ismételtetés mellett is a tanulóknak mily nagy százaléka szerez felületes tudást, vagy épen tu-

datlan marad, hogyan mernénk feltételezni, hogy a szabadoktatás bármilyen közvetlen előadásai első hallásra állandó tudást ébreszthetnének?

A szabadoktatás tehát, amikor sem nagy tömegeket nem foglalkoztathat egyszerre, sem pedig hallgatóinak biztos tudását nem remélheti, oly térbeli és időbeli korlátok között kénytelen maradni, melyek az iskolán kívüli népművelés eszközei között vezetőszerpet nem is biztosíthatnak részére. Annál inkább is áll ez, mert „az iskolán kívüli népművelés csak a legnagyobb tervszerűséggel tud nagy feladatának megfelelni s ezért eszközei fontossága és hasznossága kérdésében a megvalósíthatás döntő tényezőivel kell számolnia.

A szabadoktatással szemben a könyvek és könyvtárak, bár egyénre hatásuk ereje az előszónak sokban mögötte marad, a tömeggel szemben mégis a legszélesebbkörű és legszabadabb műveltségterjesztő eszközök, melyek milliókhoz fordulhatnak egyszerre, bárkihez a legalkalmasabb időben, városban és vidéken. Kéznél vannak, ha szükség van rájuk, félre állanak, ha fölöslegesek és ha előadásuk nem is olyan közvetlen, mint a beszéd, szükség esetén akárhányszor elismételhetik a nehezen érthető részeket. Szórakoztatva tanítanak tanítva szórakoztatnak és oly sokoldalúsággal páros részletességgel s a különböző színvonalú tudásokhoz hangolt fokozatokkal állanak olvasóik rendelkezésére, ahogy a szó eszközei is ritkán. Egy megfelelő könyv sok példányban *szétosztva* aránylag csekély áldozattal is oly nagy szolgálatot tehet a közműveltségnek, aminőt talán nagy áldozatokkal a legjobb előadás sem. Kétségtelen, hogy éppen ezért az iskolán kívüli népművelés eszközei közt a könyvtáraknak legáltalánosabb a művelő és legerősebb a szociális hatásuk.

Amit a szabadoktatás a szó erejével megmagyaráz, amit a könyv a betű szavával leír, azt a maga természetességében mutathatják be, vagy ábrázolhatják az iskolán kívüli népművelés szemléltető eszközei. A múzeumok, és a velük rokon gyűjtemények, valamint a film az ember legtávolibb környezetét hozzák eléink az elmúlt idők emlékeivel együtt. Mellettük a művészeteknek jut a legvonzóbb szerep, hogy a színpad, festés és mintázás, valamint a zene eszközeivel minél nagyobb tömegekre hassanak.

Végül hatalmas ereje rejlik a népművelésnek a kultúrpropagandában, mely a szervezés eszközével egyrészt a társadalom különféle csoportosulásainak tömegirányító törekvéseit igyekszik befolyásolni, hogy azokat támogatva, a műveltség rendszeresebb terjeszkedését, egyenletes eloszlását és a szellemi munka tervszerű s zavartalan fejlődését minél jobban megkönnyítse — másrészt pedig az országhatárokon kívül lakó, de mégis közös érdekűek művelődésének, valamint az idegen államok érdeklődésének irányításával és ébrentartásával, az állameszme külső népszerűsítését törekszik hatalmi, vagy gazdasági előnyök reményében lehetőleg előmozdítani.

Az iskolán kívüli népművelés eszközei azonos céljaik ellenére is meglehetősen eltérő jellegűek. Ez alapon négy csoportra is oszthatnánk őket, ha aszerint, amint az oktatás, a könyv, a bemutatás és a szervezés eszközeivel és módszereivel közelítik meg céljukat, megkülönböztetjük egymástól a *praeceptív*, *descriptív*, *demonstratív* és *propagatív* irányzatokat. Ezek az irányok azonban külön-külön sok tekintetben hatástalanok volnának, ha állandó kölcsönhatásukkal nem támogatnák egymást. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják,

hogy a népművelő intézmények között azok tudtak legnagyobb és legállandóbb eredményeket elérni, amelyek ez említett négyes irányzat mindegyikét követni igyekeztek s azok jellemző eszközeit az egyik legerősebb köré csoportosították. Különösen célszerűnek bizonyult, a *könyvtárak* kiegészítése a szabadoktatási tanfolyamokkal, valamint muzeális gyűjteményekkel s váltakozó kiállításokkal, melyek, mint az angol-amerikai Free Public Library rendszer rohamos fejlődéséből láthatjuk, a modern közművelődési könyvtárak hasznosságát sokszorosán fokozzák. Nem ritkán azonban népjóléti intézményekkel is kapcsolatos a könyvtár és szabadoktatás, melyek legjellemzőbb példái a *népházak* (pl. a People's Palace Londonban, Ons Huis Amsterdamban).

E különböző irányok követésén és lehető összeegyeztetésén kívül az iskolánkívüli-népművelés eszközeinek fejlődését a legsajátosabb viszonyokhoz való alkalmazkodás és az eszköztípusok legkülönbözőbb színezetű és méretű sokfélesége jellemzi, melyek hálózatukkal a szükséghez mérten vonhatják érdekkörükbe a legbonyolultabb rendszerű társadalmi csoportokat is.

Első helyen kell ezek közt figyelemmel kísérenünk a könyvtárak hálózatát, melynek átható és összetartó ereje valamennyi között a legnagyobb lehet.

Bár a könyvtárak kezdettől fogva a műveltség eszközei voltak, azokat a reményeket, melyeket joggal fűztek hozzájuk, csak a múlt század közepe óta kezdik beváltani. Fejlődésük csak akkor vált öntudatosná, mikor feladataik nagyságával egyúttal céljaik különbözősége is kiviláglott. Ha ugyanis a könyvtárügy történetét áttekintjük, alig kerülheti ki figyelmünket, hogy bár az egyes könyvtárak alapítása és fejlődése többnyire csak alkalmoszerű és ezért tervszerűtlen volt, önmagukban is több oly ellentétes szükségletnek igyekeztek megfelelni, melyek épen emiatt minden produktív munkát eleve lehetlenné tettek.

Mikor ugyanis a könyvtárnak a nemzethez, illetve a társadalomhoz viszonyított feladatait vizsgáljuk, azok hármass tendenciáját jelölhetjük meg. A könyvtárnak *kell megőriznie* a nemzet műveltségének minden írott emlékét, neki *kell nyilvántartani és* a nemzeti kultúrához *közvetíteni* az emberi műveltség nemzetköziségének minden jelentős eredményét, végül neki *kell szétosztani* az általános műveltségnek e két előbbi mozzanatból (a faji és az általános emberi műveltségből) sarjadó egységes kincstárát osztály és kor-különbség nélkül, város és faluszerte.

Ha ezt a hármass feladatot egymással összevetjük, érdekes ellentéteket veszünk észre bennük. Egyfelől *megőrizni* akarjuk a könyvtárban kultúránk minden írott emlékét, hogy az évszázadokon át oly épen és hasznavehetően öröklődjék késői nemzedékekre, mint ahogy elődeink azok egy részét féltő gonddal reánk hagyták — másfelől a legszabadabban kívánjuk bárkinek is rendelkezésére bocsájtani szellemi kincseinket és ahelyett, hogy e könyvek különös épségére és tartosságára nagy súlyt helyeznénk, inkább azt szeretnénk elérni, hogy a megválogatott könyvek szelleme, ha a lapok elrongyolódása árán is, a legszélesebb körből vonzott olvasók lelkébe idegződjék be. Azt akarjuk, hogy a könyvtár szigorúan nemzeti, faji irányban fejlődjék, másrészt megköveteljük, hogy az emberi műveltség nemzetköziségének a legteljesebb szolgálatában álljon. Tudományos legyen az eleven gyakorlatiasság

mellett. Konzervatív és radikális egyszerre. Megfelelünk arról, hogy a könyvpiac hatalmas termelésével a legjobban javadalmazott és tágas raktáru könyvtár sem tarthat lépést; elfeledjük, hogy a népesség városokon, falukon, tanyákon nemcsak a legkülönbözőbbképpen, de az állam kulturális gócpontjaitól meglehetősen távolságban is csoportosul. Ha el sem képzelhető, hogy a társadalom legszélesebb kereteit egy könyvtár, vagy akár néhány nagyobb könyvtár érdekkörébe lehetne vonni, éppoly valószínűtlen, hogy akár a leggazdagabb államnak is módjában állna, hogy kisebb települő helyeit is teljesen kielégítő nagy könyvtártípusokkal láthassa el.

Valóban nehéz volna megjelölnünk azt az eszményi könyvtártípust, mely az itt felsorolt követelmények valamennyiének eleget tehetne. A modern könyvtári kultúrpolitika eredményessége éppen abban rejlik, hogy eme egymásba ütköző és egymás fejlődését gátló elvi ellentéteket észrevette és oly különböző könyvtártípusokat alkotott, melyek a tervszerű munkamegosztással egymás sérelme nélkül közelíthetik meg ellentétes céljaikat. E típusok a könyvtárak hármasságának megfelelően három csoportba oszlanak: a nemzeti, a tudományos és a közművelődési könyvtárakra.

A nemzeti, vagy országos könyvtár tisztán konzervatív és tudományos típusából, melynek legfőbb feladata a nemzeti irodalom lehető legteljesebb összegyűjtése és megőrzése, a fölösleges erőpazarlás megelőzése miatt minden államnak csak egyre van szüksége. Ezzel szemben a tudományos könyvtárak száma, melyek a tudomány fejlődésével vannak hivatva lépést tartani, lehetőleg a szükségletekhez képest szaporodik. E könyvtárak akár egyetemesek, akár szűkre szabott szaktudományok körén belül fejlődnek, csaknem kizárólag tudományfejlesztő intézmények, mely törekvésük mellett az önként kínálgató tudományterjesztő mozzanat csak a legszűkebb korlátok közt érvényesülhet. Minthogy a szakkönyvtárak gyarapításánál meglehetősen általánossággal a tudományos munkamegosztás elve lép előtérbe, a könyvtárak anyagukkal egymást lehetőleg kiegészíteni és a tudományos könyvkészlet egészét közös címtárakkal nyilvántartani törekszenek. E közös címtár és az azonosan szabályozott kölcsönforgalom, a tudományos könyvtárakat nemcsak egymással és a közművelődési jellegű könyvtárakkal szervezheti az állam területén egységes hálózattá, de bő alkalmat nyújt a külföldi tudományos könyvtárakkal való közvetlen érintkezésre is.

Az iskolán kívüli-népművelés könyvtári feladatainak túlnyomó súlya azonban a közművelődési könyvtárak hálózatán nyugszik, mely a tudományos könyvtáraktól eltérően teljes erejével a tudomány terjesztését szolgálja. Könyvtáraiban nem a tudás legrészletezőbb kutatásaira vonatkozó, hanem lehetőleg csak az összefoglaló jellegű általánosabb ismeretterjesztő művek összegyűjtésére szorítkozik, melyek mellett tág teret nyit a nemesen szóalkotató szépirodalmi művek számára is. Minden törekvése arra irányul, hogy e tudatosan összeválogatott könyvek művelő hatását elősegítse és tovább mélyítse, népszerűségüket, forgalmukat növelje. Bár a tömegirányító célt nem téveszti szem elől, mindent megkísérel, hogy a legszélesebb körből vonzótí közönségének igényeihez és kívánságaihoz alkalmazkodjék, másrészt a legszorosabb kapcsolatot keresi a gyakorlati élettel, hogy szerepének fontossága minél hasznosabban tűnjék ki.

A városi közművelődési könyvtárak egyrészt a központi, anyakönyvtárak eleven forgalmával és sokoldalúságával, másrészt pedig a jól megszervezett fiókkönyvtár hálózattal igyekeznek céljukat elérni. A kisebb községek és tanyák pedig az egyszerűbb népkönyvtártípusok és az állandóan cserélt vándorkönyvtárak, vagy könyvsorozatok útján állanak az őket ellátó és ellenőrző kulturális gócpontok közművelődési könyvtáraival szoros kapcsolatban, így a legtávolabbi község is részesévé lehet a könyvtári kultúrpolitika segítségének.

A könyvtárak azonban saját hatáskörükben még mindig nem tölthetnék be azt a fontos szerepet, amelyet a könyv, mint az általános műveltség terjesztésének eszköze betölteni hivatott, ha az állam kultúrpolitikájának figyelme nem terjedne ki mindama intézményekre, melyek a könyvtermeléssel és terjesztéssel foglalkoznak. Az államot a könyvkiadás és könyvkereskedelem terén a kezdeményezés és ellenőrzés legszélesebb körű joga illeti meg, mellyel nemcsak alkalmas közművelődési könyvek kiadásáról gondoskodhat, hanem a destruktív törekvések meggátolására és ellensúlyozására is közvetlen alkalma nyílik. Az állam kultúrpolitikájának minden életképessége függ a sajtótörvény, szerzői jog és kereskedelmi jog helyes szövegezésétől és erélyes alkalmazásától.

Bár az államnak nem lehet szándéka, hogy műveltségterjesztő eszközeivel a való teljes igazság helyett bármilyen szempontból is célzatos, tehát csak részben is leplezett igazságot hirdessen, mégsem lehet előtte közömbös, hogy az ellenőrzésén kívülálló kultúreszközök milyen irányú és színezetű munkásságot fejtenek ki. Nemcsak joga van, de kötelessége is közrehatni a sajtó termékeinek lehető megválogatásában, melyek a könyvpiac közvetítésével a könyvtárak forgalmán kívül a közérzületet és a közműveltséget némileg is befolyásolják.

Itt tolul előtérbe a könyv kultúrpolitikájának másik nagyfontosságú szerepe, mely a könyvtárak mellett a könyvtermelés és terjesztésben való komoly részvétellel, a szabad verseny pályáján-, szaporítja a közművelődés lehetőségeit. A nemzeti és erkölcsi szempontból kifogástalan s így a népművelésre és a közszellem irányítására különösen alkalmasnak bizonyult szépirodalmi, valamint ismeretterjesztő tudományos irodalmi művek színéjének, a „*legjobb könyvek*“-nek (The best Books) tudatos kiadása és terjesztése, melynek alap gondolatát maga a társadalom vetette fel, ma már különösen Angliában igen hosszú múltra tekinthet vissza és valóban a legalkalmasabb és legnemesebb eszköze annak, hogy az önzetlenül legolcsóbb áron forgalomba hozott, tartalmilag abszolút becsű könyvsorozatok a könyvesboltok és a ponyva selejtes, sőt erkölcs és államellenes könyveit kiszoríthassák.“ A *legjobb könyvek* kiadásának feladata az állam kultúrpolitikájának már csak azért is igen lényeges része, mert a társadalom hasonló irányú törekvései, még ha kétségtelenül szilárd erkölcsi és nemzeti alapon és irányban indulnak is meg, szerény erejük miatt nemcsak a szükséges anyagi biz-

⁶ E fontos kérdésről bővebben I. „*Könyveink és Nemzeti kultúránk*“ c. tanulmányomat a Társadalomtudomány I. évf. 248—266. lapjain.

tosságot kénytelenek a munka intenzitásának rovására nélkülözni, hanem többé-kevésbé a tervszerűség kárára a pártatlanságot is.

Kétségtelen az is, hogy az állam, mikor a hatáskörébe tartozó kultúr-intézmények igényeit kielégíteni kész, a könyv piacán a nagyvásárló sajátos előnyeivel és nagy kedvezményeivel léphet fel, mellyel tervszerű törekvéseit a könyvtermelés egyébként kusza forgalmába is könnyen átviheti. Emellett azonban a sajtón kívül a könyvkereskedelem (elsősorban a kolportázs) is állandó ellenőrzésre szorul, mely utóbbi különösen a jogadományozások megszigorításával már is könnyebbé válhat. Minthogy pedig a szerzői jogvédelem, mint a tapasztalatok mutatják, sok esetben a szerző érdekei helyett az üzleti érdekeknek a közműveltség rovására való visszaélését is leplezheti az államnak a szerzői jog keretén belül kötelessége arról is gondoskodni, hogy a legfontosabb közművelődési jellegű irodalmi termékek (remekírók munkái, kézikönyvek stb.) a forgalomból ki ne fogyjanak, sőt közérdekből méltányos kártalanítás ellenében épügy igénybe vehetők legyenek, mint az már a magánjog védelme alatt álló egyéb tulajdonoknál is szokásban van.

A természetükben rejlő okoknál fogva bizonyos relatív állandóságot mutató könyvtári intézmények mellett, a szabadoktatási intézmények közvetlenségének varázsa épen azok változékonyságában rejlik, mellyel a hasonlóképen változékony szellemi szükségletek fokához és színezetéhez igen könnyen alkalmazkodhatnak. Az állandó, rendszeres és általános jellegű tanfolyamoktól kezdve — az önálló, egyszerű szakelőadásokig, a tudatos szociálpedagógiai nevelőmunkától — az egyszerű felvilágosításig és útbaigazításig, a szigorúan gyakorlati célú tanításoktól — a tudományok elméletébe való elmélyedésig, a közvetlen szó útján való műveltségterjesztéstől — a levelezvetanításig a szabadoktatás a legsokoldalúbb szabadsággal megválasztott módszerekre támaszkodhat, hogy befolyását a társadalom valamennyi műveltségi vagy gazdasági tagozatára kiterjeszthesse. Feladata nemcsak új ismeretek szétszórására szorítkozik, hanem az előbb szeretteknek rendszerező összefoglalására és felélénkítésére is, nemcsak öncélt mutat a tudományok művelésében, de a szükséghez képest az egyéni érvényesülésnek a legméltóbb útját is megjelöli.

A szabadoktatás műveltségterjesztő hatása legáltalánosabban és legjobban azokban az intézményekben nyilvánulhat meg, melyek széleskörű feladataiknak bizonyos rendszeres céltudatossággal, alaposabb, tehát hosszabb időt is igénylő munkával és mélyebb szociális átérzéssel, összetartással igyekeznek eleget tenni. A szabadoktatási intézmények fejlődését valóban mindjobban a tervszerű munkára való törekvés jellemzi, mely már a végleges kialakulás mintaszerű eredményeit érte el az angol és dán népfőiskola típusokban. A *Grundtvig*, *Ruskin* és *Toynbee* tervein felépült népfőiskola rendszer hasznosan gyakorlati célú tanításával, a hallgatóság állandóbb jellegű együvé gyűjtésével, majd pedig a tanfolyamot végzetteknek egyesületi megszervezésével ma már a szabadoktatás legalkalmasabb tömegnevelő eszköze, melynek úgy erkölcsi, mint gazdasági előnyei igen nagyok lehetnek.

Az önálló alapon álló népfőiskola-rendszer mellett, a szabadoktatás többi intézményei kettős irányban fejlődtek: részben mint különböző fokú, terjedelmű és színezetű tanfolyamok és előadások az iskolai oktatás eredmé-

nyeit felújítani, kiegészíteni és tovább fejleszteni kívánják, részben pedig az iskolákon kívül maradt társadalmi csoportoknak igyekeznek megadni az érvényesülésnek ugyanazon lehetőségeit, amelyeket csak az iskolák elvégzése nyújthat. Míg az előbbieket *University Extension* mozgalmától kezdődően a legkülönbözőbb fokú „szabad lyceumi” jellegű tanfolyamokon át a tudományos társaságok nyilvános előadásáig a változatosságnak tarka láncolatát mutatják, addig az utóbbiak, melyeknek egyik jellemző típusa a londoni *Worker's Educational Association*, az iskolákból kimaradtaknak, különösen pedig a munkásoknak, a munkakörükből való egyidejű megmaradása mellett igyekeznek, a népiszkolai képzettségből az egyetem elvégzéséig az önképzésnek a legközvetlenebb és legjobb módját megadni. Mindkét irányzat kiválóan alkalmas módszereket alkalmaz, mikor a különböző tanfolyamok és előadások népművelő munkásságát széleskörű levelezés útján is kiterjeszti. Különösen figyelemreméltó munkát végez ez irányban az Északamerikai Egyesült Államokban: és Canadában népszerű *Chautauqua-Movement*, mely soktagozatú rendszeres tanfolyamai mellett (Summer Study and Rational Recreation) kitűnően bevált „távitanítási” módszerével (Home Reading System és The Chautauqua Literary and Scientific Circle) a rendszeres levelezés és havi folyóirata The Chautauqua útján a legtávolabb lakók önművelését is irányítani képes. Csak 1900-ban negyedmillió résztvevője volt, kik közül 40.000 végezte eredménnyel a négyéves; tanfolyamot.

A szabadoktatási intézmények igen nagy mértékben fokozhatják az iskolán kívüli-népművelés többi eszközeinek, elsősorban pedig a könyvtáraknak a hatását, melynek kölcsöntámogatását nem is nélkülözhetik. A szabadoktatási előadók a tárgyra vonatkozó irodalom megemlékezésével saját érdekükben vonják be munkakörükből a könyvtárakat, hol a hallgatóság a további adatokat és a szükséges újabb áttekintést megkaphatja. Épp ilyen biztos támaszai azonban a szabadoktatásnak a szemléltetés eszközei is.

Ez eszközök közül első helyen említjük a múzeumokat és a velük rokon gyűjteményeket (állat-, növénykertek, kiállítások stb.), melyek már a bennük rejlő hatalmas szemléltető anyag folytán is elsőrendű népművelő intézmények. „A múzeum tudományt és művészeit feldolgozó, fejlesztő és terjesztő célzatával olyan szerepet tölt be, amely semminemű más tevékenységgel nem pótolható.”⁷ Fontos azonban, hogy minden tudományos cél mellett az intézmény népművelési jellege a legvilágosabban kidomborodjék, sőt szükség esetén kizárólagossá is váljon. A múzeumok nemcsak Angliában és az Unióban, de már az északi államokban is mind erősebben a könyvtárak és a szabadoktatás mellé vonódnak a népművelő törekvések egységébe és nemcsak gyűjteményiek szükség szerint változó és tagolódó csoportosításával, különleges, gyűjtemények szervezésével (pl. gyermekmúzeumok az Unióban), hanem vándorgyűjtemények kihelyezésével is bővíteni igyekeznek hatáskörüket.

Különleges hely illeti meg a műveltségterjesztő eszközök sorában a színházakat, melyek a szemléltetés erejét a szó közvetlenségével megtoldva nagy tömegekre hathatnak egyszerre. Mellettük találjuk a rövid fejlődésük dacára is meglepően népszerűvé vált, a tér és idő korlátain kívül álló és szokatlanul

⁷L. Czako Elemér: Jegyzetek a muzeális alapelvekről. Muz. és ktári Értesítő. II. 157. 1.

közvetlen erejű kinematográfiát, mely a fényképezésnek a kultúra érdekében már előbb is tett nagy szolgálatait rendkívüli arányokban fejlesztette ki. A színházak és a film a sajátos természetükön alapuló munkamegosztással tudatos vezetés és ellenőrzés mellett a jövő közművelődését talán ma még alig remélt erővel vihetik majd tovább. Hatalmas népszerűsítő ereje rejlik a közművelődésnek a művészetek valamennyi ágában is, melyek fokozott fejlesztése ezért nem is maradhat ki a tervszerű népművelő törekvésekből.

Valóban nehéz megjelölni az iskolán kívüli-népművelés eszközei közt azt a megfelelő sorrendet, mely az alkalmazhatóság és fontosság tekintetében találóan jellemezhető. Valamennyien a nagy és nemes feladatukhoz méltó eszközök, melyek közös vezetőgondolattól áthatott irányítás mellett egymásra-támaszkodó közös erővel nemcsak nemzetek rohamos fejlődésére vezethetnek, de a társadalom egészének gondolkodását is irányíthatják. Ez eszközök megszervezésének, helyes munka- és erőmegosztásának céltudatos kezdeményezése és irányítása jellemzi az iskolán kívüli-népművelés eszközeinek utolsónak említett, de ugyancsak fontos csoportját: *a kultúrpropagandát*.

A kultúrpropaganda hatalmas ereje kettős irányban szervezheti és fejlesztheti a nemzetek- kultúráját. Nemcsak az állam területén igyekszik a céltudatos szellemi termelés és munkamegosztás, valamint a társadalmi szervezkedés útján a műveltség egyenletes terjeszkedéséről és emeléséről gondoskodni, hanem a nemzetközi szellemi munkába bekapcsolódva és a nemzeti kultúra és állameszme külföldi népszerűsítésével különleges nemzeti, gazdasági és hatalmi célokat is szolgálhat. A belpropagandának arra kell irányulnia, hogy a közművelődés fontosságát nemzeti öntudattá emelje és a társadalom részéről is elősegítse a nemzetnevelés sokoldalú törekvéseinek érvényesülését. Népszerűsítene kell az egymásra utalt állami szervek munkáját, a társadalmi szövetkezés eszméjét, erőssé építeni és a történelmi, nép- és földrajzi honismertető munkával körülbástyázni a nemzeti gondolatot, leküzdeni a közönyt, megakadályozni az energia pazarlást.

A belpropaganda figyelme és hatásköre kiterjedhet a társadalomnak valamennyi szellemi vagy gazdasági csoporttagozatára és míg azok külön-állásához lehetőleg alkalmazkodni igyekszik, egyúttal a közös vezetőeszmétől áthatva s a párhuzamos munkával a legközvetlenebb módon szolgálhatja a nagy nemzeti összetartás és társadalmi érdekközösség gondolatát. Az a sokirányú törekvés, mely a közművelődés terjesztésével és fejlesztésével a kultúrintézmények fáradtságos közös munkájában önzetlen módon és a jövő állandó szemmel tartásával megnyilvánul, végső eredményeit valóban csak a társadalom egységének öntudatában találhatja meg. Csak a társadalom szerveztségében fejlődhetik tovább az állam valamennyi kulturális, szociális és gazdasági törekvése nemcsak önmagában egységes életműködéssé, hanem a fölényes kormányzás látszata helyett a társadalom életét fenntartó idegrendszeré is.

A szövetkezésnek, szervezkedésnek legsajátosabb irányai érvényesülhetnek a belpropaganda munkájában a népgondozásnak és- az ifjúság nevelve-vezetésének sokoldalú módozataitól kezdve a nemzet legmagasabb szellemi és anyagi erőit képviselő csoportok kapcsolatáig. Eszközei is sokfélék. Vala-

mennyi kultúrintézmény munkájára támaszkodhatnak, hogy a kulturális fejlettség útján a gazdasági fejlettségre vezessenek.

Míg a kulturális belpropaganda a nemzeti társadalomban rejlő erők egyesítésével és tervszerű irányításával végeredményben az állam kulturális, gazdasági és szociális "fejlődését törekszik az állampolgárok részéről is céltudatosra tenni, a külpropaganda az országhatárokon túl igyekszik az iskolánkívüli-népművelő eszközök segítségével a nemzeti szellem érvényesülését előmozdítani, törekvéseit népszerűsíteni.

Azt a nagyfontosságú szerepet, mely az iskolai-népművelés intenzív munkájában az országhatároknál megszakad, mert kénytelen figyelmén kívül hagyni a bár kívül lakó, de mégis szorosan összetartozó nemzetköziségeket, az iskolánkívüli-népművelés eszközei a kulturális külpropaganda szellemében a legszebb eredményekre jogosítva vehetik át és az idegen államban is szorosra foghatják a nemzet egészét összetartó kötelékeket. Emellett azonban ép oly fontos feladatuk, hogy az idegen nemzetek és államok köztudatában méltó helyet, elismerést és rokonszenvet biztosítsanak az őket kisugárzó nemzeti szellemnek és szándéknak. A kulturális külpropaganda a nemzetek világversengésében a nemzetközi erőkhöz kapcsolódva s azok előnyeit hasznosítva, nemcsak a szellemi világforgalom legfontosabb útjait nyitja meg a nemzeti kultúra előtt, hanem tömegbefolyásoló munkájával a nem ritka politikai fordulatokban is sorsdöntő erejű lehet. Ma, mikor a nemzetek imperialista törekvései a legerősebb kultúrharcot vívják egymással, a kulturális külpropaganda a nemzeti szellem terjeszkedése mellett mindinkább védekező-fegyverré válik, hogy az államot itthon és külföldön egyaránt veszélyeztető külső támadásokat lehetőleg kivédje és megelőzze. A külföldi tudományos intézetek, speciális egyetemi tanszékek (pl. Dante-tanszék Angliában), kongresszusok, nyelvi tanfolyamok, vándorelőadások, tanulmányutazások, turisztika, könyvek, folyóiratok kivitele és terjesztése, könyvtáradományozások, a művészeteknek színházban, hangversenyekben, kiállításokban, iparművészetben megnyilvánuló valamennyi faja és neme, a film nemzetközi propaganda-eszköze, idegen forgalom és külföldi kapcsolatú kereskedelmi kamarák és pénzintézetek szervezése, mindmennyi hathatós eszköze a kulturális külpropagandának, mely azáltal, hogy eszméit a külföldi iskolák tankönyveiben, tanterveiben és az enciklopédikus jellegű tudományos kiadványokban is minél szélesebb körben visszatükröztetni igyekszik, a nemzetközi tudományos szervezetben is állandó helyet és befolyást biztosíthat hazája részére.

* *

Az iskolánkívüli-népművelés eszközeinek megszervezésénél a hazai tapasztalatokon kívül a külföldi példák nagy száma áll előttünk. A fejlődés különböző állapotára valló eredményekkel számolhatunk. Kétségtelen, hogy a fejlődésnek még széles látóköre nyílik a jövővel és azt is észreveheti ik, hogy a feladat nagysága és az idő rövidege miatt az iskolánkívüli-népművelésnek az utolsó évtizedek alatt kikristályosodott elméletein épült intézmények meg sok helyen nem tudták a szükséges erővel hatáskörük teljes egészét betölteni. Tudjuk azt is, hogy a közműveltség színvonalának emelése csak a legnagyobb

nehézséggel és lassú, türelmes munka árán történhetik s a nehezen kivított eredményeket már az állami élet kisebbsrendű bizonytalanságai is erősen visszavethetik. Hibát követnénk el tehát, ha az iskolánkívüli-népművelés újjászervezésekor csak egyes, elszigetelt külföldi példákat vennénk figyelembe. Az iskolánkívüli-népművelés ma már bevált tények alapján tud cselekedni s könnyen megtalálja az egyes eszközök fontosságának és alkalmazásának helyes arányát.

Ne áltassuk magunkat azzal, hogy éz eszközök bármelyike is megoldhatja a nagy feladatot: *sem a szabadoktatásügy, sem a könyvtárügy még nem töltheti be egyedül az iskolánkívüli-népművelés nagy hatáskörét.* Nem a dán népfőiskolák bevált szervezete mutathat rá a legközelebbi teendőkre, nem a Free Public Library típusa a feltétlen követendő a mai viszonyaink között, hanem csak az iskolánkívüli-népművelés valamennyi helyesen megválasztott és viszonyainkhoz alkalmazott eszközének az egységes cél és a legközvetlenebb eszköz köré csoportosított összessége.

„Sok írónak elmékedéseit olvastam az úgynevezett szaládtanítás, vagy iskolán kívül eső tanítás eszközeiről — mondja egyik nagyértékű kultúrpolitikai beszédjében *Wlassics*⁸ és azt tapasztaltam, hogy csaknem mindenki elismerte, hogy az iskolán kívül folyó tanítás, vagy inkább tanulás leghatalmasabb eszköze, sőt ennek gerince a könyvtár. Ki ne ismerné közülünk *Peilisonnak azt* az állítását, hogy könyvtár nélkül az iskolán kívül adott tanításnak nem lehet sem teljessége, sem állandósága. *Carnegiének*, a nagy amerikai mecénásnak következő jelszava pedig szállóigévé vált: „Mi a legjobb, legnagyobb ajándék, amit a köznek adhatunk? Legelsőbben is a közkönyvtárak.“

„Nem kell bizonyítani, — folytatja később — hogy a legsikerültebb szabad tanítás is, úgy, mint minden tanítás, végeredményben csak tanulni, „olvasni tudni“ taníthat. Ha mi az iskolánkívül eső tanítás szervezetét a maga egészében akarjuk megoldani, akkor a *hazai könyvtárügyre kell elsősorban a legnagyobbat fordítani és a legerélyesebb lépéseket megtenni.*“

És amennyire nélkülözhetetlenül szükséges, hogy az iskolánkívüli-népművelő eszközök a legközvetlenebb és legerősebb társuk köré csoportosuljanak, ép olyan nagyfontosságú záloga népművelésünknek, hogy az iskolai és nem iskolai tanítóintézmények egymással is a legszervezesebb kapcsolatot keressék. Az iskolánkívüli-népművelés csak akkor töltheti be teljesen hivatását, ha fejlett iskolarendszerre támaszkodik. Egyik a másikat nem nélkülözheti, de nem is helyettesítheti.

És ha nem lehetnek kizárólagosak az eszközök, nem lehetnek az erők sem, melyek azok alkalmazására és irányítására hivatottak. Ne higyjük, hogy egy törvénnyel vagy rendelettel mindent elérhetünk, ne feledjük el, hogy a kultúra a versenyképesség területe, amelyen védvámokat felállítani nem lehet. Az állam csak akkor tudja, létének vezetőgondolatát polgárai öntudatában megőrizni, ha a társadalomban rejlő erőket megszervezve, azok segítségére nyugodtan támaszkodhatik. Ezért kell kultúrpolitikánknak a legerősebb alapokra helyezkednie s a legtervszerűbb munkásságot kifejtenie, ha a nagy

⁸ A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Szövetsége közgyűlésén 1908.* okt. 11-én Szombathelyen tartott elnöki megnyitó beszédében.

társadalmi átalakulások és erőeltolódások korában befolyását a nemzet egészére ki akarja terjeszteni és az üres jelszavaknak tartalmat adva, a szalmatűzszerű szervezetlenséget a szellemi erők tömörítésével kívánja helyettesíteni.

Az iskolánkívüli-népművelés hatalmas szervezete csak a kulturális feladatok egészének szemmeltartásával érhet célt részleteiben is és erős decentralizálásra szorul közművelődésünk is, ha Anteusként újra a magyar földből akar új erőt meríteni és „a föl nem tartóztatható haladást a történelmi hagyományokkal, a meg nem szüntethető emberi és nemzett érzésekkel magasabb összhangba hozni”.⁹

Csak ezekkel a feltételekkel érhetjük el, hogy közművelődési törekvéseink oly szükséges *erőt*, *oly* alkalmas *eszközöket* és oly világos *célt* nyerjenek, mellyel nemzeti újjáéledésünk munkáját irányítani, szervezni és támogatni képesek legyenek. Mert — és itt végül újra Széchenyi István szavait idézhetjük — „ha valami felemelheti még a hazát önboldogságára, Ura örök dicsőségére s hozzáillő magasságra, az semmi egyéb nem lehet, mint a Nemzetiség és Közértelmesség. — A közintelligencia az egyedüli valóságos erő, ennél előbb-utóbb nagyobb hatalom nincs; s azt a lehető legnagyobb magasságra fejteni legszentebb hazafiúi kötelességünk.”

Nyireő István.

⁹ Wlassics Gyula br. a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Szövetségének, közgyűlésén 1911. okt. 8-án Nagyváradon tartott beszédéből.

¹⁰ Széchenyi: Világ.